

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра правового забезпечення безпеки бізнесу

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Юридична відповідальність посадових осіб у підприємстві»

Студента 2 курсу, 5 МЗ групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації «Правове
забезпечення безпеки
підприємницької діяльності»

Охрима Івана
Васильовича

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правового забезпечення
безпеки бізнесу.

Корягіна Анжела
Миколаївна

Гарант освітньої програми,
Олена
доктор юридичних наук,
професор

Костюченко
Євгеніївна

Київ-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1. Поняття, ознаки та функції юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності.....	6
1.2. Основні засади юридичної відповідальності в сфері підприємницької діяльності.....	16
1.3. Види юридичної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.....	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	27
2.1. Порядок притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.....	27
2.2. Особливості застосування цивільно-правової відповідальності та відповідальності згідно з трудовим законодавством за правопорушення у підприємницькій сфері.....	39
2.3. Перспективи вдосконалення юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності.....	47
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективна протидія правопорушенням суб'єктів підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки є вагомим компонентом національної безпеки та конкурентоспроможності країни. Ця протидія передбачає виявлення, в разі необхідності, розслідування та притягнення порушників до відповідальності. Ознакою юридичної відповідальності є її тісний зв'язок з правом і державним примусом. Стаття 10 Закону України «Про підприємництво» закріплює відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності. Так, підприємець зобов'язаний не завдавати шкоди навколишньому середовищу, не порушувати прав та інтересів громадян, підприємств, установ, організацій і держави, що охороняються законом.

За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність. Законодавство в даний час постійно змінюється та доповнюється. Проблема полягає у тому, що в чинному законодавстві зберігається тенденція до розширення кількості норм, що встановлюють відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності. Актуальність обраної теми, також, диктується потребами практики, яка постійно стикається із значними труднощами при кваліфікації правопорушень, вчинених суб'єктами підприємницької діяльності.

Специфіка даної роботи – дослідження інституту юридичної відповідальності юридичних осіб, сформованого відносно недавно в сфері підприємницької діяльності.

Мета випускної кваліфікаційної роботи полягає у з'ясуванні особливостей юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- Визначити поняття, ознаки та функції юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності;
- Проаналізувати основні засади юридичної відповідальності в сфері

підприємницької діяльності;

- Розглянути види юридичної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності;
- Дослідити порядок притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності ;
- Проаналізувати особливості застосування цивільно-правової відповідальності та відповідальності згідно з трудовим законодавством за правопорушення у підприємницькій сфері;
- Визначити перспективи вдосконалення юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються в процесі притягнення посадових осіб до юридичної відповідальності.

Предмет дослідження – особливості юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві.

Методологічну основу дослідження склали такі методи дослідження: метод синтезу та аналізу, емпіричний, структурно-функціональний, комплексний, а також метод роз'яснення правових норм.

Використання методу синтезу та якісного аналізу здійснювався при вивченні опублікованих наукових праць, дієвості підзаконних нормативно-правових актів і законодавчих документів щодо юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві. Метод аналізу покладено в основу вивчення наукового праць та теорій вчених-правників по проблемі дослідження, а також визначення колізій і прогалін у нормативно-правових актах, що врегульовують проблему юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві.

За допомогою методу роз'яснення правових норм вивчалась відповідність норм права існуючим суспільним відносинам. Використання комплексного методу визначає оцінку ряду наукових тверджень і положень щодо теми роботи. Формально-юридичний метод сприяв з'ясуванню змісту правових норм законодавства та розробці пропозицій щодо його

вдосконалення. Необхідним є застосування діалектичного методу, який представляє проблему юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві у суперечливій і мінливій динаміці взагалі та суперечливості законодавства по даному питанню.

За допомогою діалектичного методу дослідження стану юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві було проведено в єдності, взаємозв'язку та розвитку соціальних і юридичних чинників. Формально-логічний метод сприяв підведенню підсумків дослідження. Дані методи ґрунтуються на усесторонньому аналізі явищ суспільного розвитку і перетворень у вітчизняному законодавстві, що стосуються проведення проблеми юридичної відповідальності посадових осіб у підприємстві. Таким чином, вся зазначена сукупність методів і принципів склали методологічну основу даного дослідження. Обумовленість та структурна взаємопов'язаність усіх методів є запорукою об'єктивного та виваженого дослідження і максимально можливого розгляду даної проблематики.

Науково-теоретична, нормативна та емпірична основа роботи. Теоретичною базою роботи є праці відомих науковців у галузі права таких, як О. Бабак [17], С. Кравцова [27], Л. В. Машковської [32], Н. В. Федорченко [43], Д. Трут [41] та інших.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок, з яких 6 сторінок – список використаних джерел із 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття, ознаки та функції юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності

Значення юридичної відповідальності, так само як економічної і правової, продовжує значно зростати в зв'язку зі зростаючою роллю правових засобів в реалізації завдань регулювання господарського обороту. Відповідальність слід розглядати як один з ефективних важелів механізму управління, що робить істотний вплив на прискорення економічного розвитку суспільства. Деякі вчені вважають за необхідне сформулювати єдиний вид юридичної відповідальності підприємців за порушення встановленого державою порядку здійснення підприємницької діяльності – підприємницьку відповідальність. Така юридична відповідальність об'єктивно необхідна і фактично існує у внутрішньому законодавстві під назвою економічних санкцій. Науковці зазначають, що за своїм змістом юридична відповідальність проявляється або у вигляді покладення на винну особу штрафних, каральних санкцій, або в обов'язку поновити незаконно порушене право та раніше існуючі суспільні відносини. Незалежно від видів, така відповідальність повинна реалізовуватись відповідно до встановлених у межах тієї чи іншої правової системи принципів. Серед них загально визнаними є принципи законності, обґрунтованості, справедливості, невідворотності, доцільності та недопустимості повторної чи подвійної відповідальності.

Термін «підприємницька відповідальність» вважається спірним. Більш прийнятним є вживання терміна «відповідальність у сфері підприємництва», який розглядається як сукупність заходів державного примусу, передбачених

нормами права і викликають негативні наслідки для підприємця у вигляді позбавлення належних прав до порушення закону і порядку або законних прав та інтересів інших осіб в процесі ведення бізнесу.

У той же час не існує єдиного визначення поняття «економічна і юридична відповідальність». Так, на думку ряду вчених, економічна і юридична відповідальність є економічною за змістом і юридичною формою способами впливу на економічні інтереси підприємства – правопорушника. Дослідники вважають, що економічна і юридична відповідальність – це певний механізм перекладання несприятливих наслідків з одного учасника економічних відносин на іншого [29, с. 130].

Господарською відповідальністю вважається виникнення несприятливих майнових наслідків (стягнення збитків, штрафів і т. д.) у разі порушення правил функціонування господарського механізму, які встановлюються державними органами в інтересах держави або держави для сторони договору. Відзначається, що господарсько-правова відповідальність відрізняється від інших видів відповідальності тим, що поєднує в собі елементи майнового і примусового (організаційного) характеру [49, с. 8].

Таким чином, економічна і юридична відповідальність визначається і як спосіб впливу на економічні інтереси, і як механізм зміщення несприятливих наслідків, і як наступ цих наслідків не може вважатися найбільш повною і точною характеристикою даного виду юридичної відповідальності. В основному термін «економічні санкції» використовується для позначення економічної і юридичної відповідальності. Господарсько-правова відповідальність, на думку В. К. Мамутова, це перенесення (або виникнення) господарським органом несприятливих економічних наслідків безпосередньо в результаті застосування до нього економічних санкцій (заходів відповідальності), передбачених законом [31, с. 177]. Вчені вважають, що відповідальність у господарському праві (господарсько-правова відповідальність) являє собою складний правовий інститут, який має свій особливий предмет регулювання – економічні правопорушення.

Відповідальність – застосування до порушника санкцій, встановлених законом або договором, в результаті заподіяння майнової шкоди. Отже, поняття економічної і правової відповідальності включає майнові наслідки застосування санкцій. Цю точку зору підтримує законодавець [32, с. 52-54].

Юридична відповідальність визначається як застосування до правопорушника заходів державного примусу, передбаченої санкцією правової норми, які проявляються у формі особистого, організаційного або майнового позбавлення. Аналогічно викладеного вище визначення юридичної відповідальності як застосування до особи, яка вчинила правопорушення, заходів державного примусу, передбачених стягненням порушеної норми, у встановленому процесуальному порядку.

Юридична відповідальність носить державно-примусовий характер, вона полягає в застосуванні до порушника правових санкцій, що містять певні позбавлення та обмеження особистого, майнового та іншого характеру.

Різниця в позиціях учених відображає різні сторони та аспекти юридичної відповідальності. Не заперечуючи необхідного взаємозв'язку юридичної відповідальності з державним примусом, разом з тим, вважаємо навряд чи правильним їхнє ототожнення, так само як і ототожнення юридичної відповідальності із правовідношенням або з юридичним обов'язком.

Щоб правильно зрозуміти юридичну відповідальність, необхідно дослідити її взаємозв'язок із санкціями. Складність такого аналізу полягає в тому, що термін «санкція» також є неоднозначним. Позначає, по-перше, міру державного примусу, застосовану до злочинця; по-друге, структурний елемент правової норми; по-третє, несприятливі наслідки правопорушення у вигляді додаткових обтяжень, обмежень права особистого або майнового характеру. У цьому дослідженні санкція представляє інтерес, перш за все як міра державного примусу, що застосовується до злочинця [48, с. 175-176].

Метою юридичної відповідальності у сфері підприємницької діяльності є специфічний вияв загальних цілей права, серед яких регулювання та захист

відповідних суспільних відносин. Основними цілями юридичної відповідальності у сфері бізнесу, що випливають із загальних цілей права, є: забезпечення належного функціонування механізму правового регулювання відповідних відносин шляхом забезпечення реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків юридичними особами, захист існуючого державного порядку та громадського порядку, встановлення верховенства права та охорона правопорядку; захист прав і свобод громадян від незаконних порушень; покарання винного у вчиненні правопорушення; попередження майбутніх бізнес-правопорушень.

Призначення юридичної відповідальності реалізується через відповідні функції, що відображають основні напрями впливу юридичної відповідальності на суспільні відносини. Саме у функціях юридичної відповідальності розкривається її роль та значення у забезпеченні реалізації, захисту та захисту прав і свобод особистості.

Основні функції юридичної відповідальності, в тому числі у сфері бізнесу, органічно походять від її цілей і є регулятивними та захисними. Похідні від цих функцій є штрафними (каральними), відновними, профілактичними, виховними та стимулюючими.

Юридична відповідальність – одна з форм соціальної відповідальності. Суть соціальної відповідальності полягає в обов'язку людини виконувати вимоги, що пред'являються до неї суспільством, державою та іншими людьми. Окрім юридичної, суспільство має інші форми соціальної відповідальності - моральну, політичну, організаційну, соціальну, партійну та інші.

Юридична відповідальність – звернення до особи, яка вчинила правопорушення, примусові заходи, передбачені санкцією порушеної норми, в установленому порядку від імені держави та на підставі закону.

Усі види юридичної відповідальності характеризуються такими ознаками:

1. Найважливішою ознакою юридичної відповідальності є те, що

фактичною підставою її виникнення є правопорушення.

2. Притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється в певному процесуальному порядку за результатами заходів правозастосування.

3. Притягнення до юридичної відповідальності, як і інші види правоохоронної діяльності, здійснюється уповноваженими державними органами та їх посадовими особами, їм притаманний державно-владний характер.

4. Важливою особливістю юридичної відповідальності є чітка нормативна база для її реалізації.

5. Притягнення до відповідальності невіддільне від державного примусу. Примус держави до вчинення правопорушення чітко регламентується збірником правових норм, що визначають його вид та обсяг - кількісні показники. Цей примус завжди спрямований на злочинця - особу, яка вчинила протиправне діяння, і тягне за собою негативні наслідки, які проявляються у позбавленні певних благ, які належали йому за фактом правопорушення.

6. Ще однією важливою ознакою юридичної відповідальності є наявність певної шкоди, передбаченої законом. Позбавлення правопорушника певної вигоди є умовою юридичної відповідальності. Ці збитки є відповіддю держави на шкоду, заподіяну злочинцем суспільству, державі чи окремій особі, і можуть мати особистий, майновий або організаційний характер для злочинця.

Соціальна мета юридичної відповідальності як засобу захисту та захисту суспільних відносин від будь-яких незаконних порушень реалізується в її цілях та функціях [50].

Основою юридичної відповідальності є склад правопорушення, тобто сукупність ознак дії, що характеризують його як правопорушення.

Загалом існують такі види юридичної відповідальності: дисциплінарна, цивільна, адміністративна та кримінальна.

Виходячи з цього, важливо притягнути до відповідальності фізичних та юридичних осіб.

Досліджуючи це явище, ми звернемося до генезису інституту адміністративної відповідальності. Деякий час у юридичній науці та законодавстві як фізичні, так і юридичні особи були визнані суб'єктами адміністративних правопорушень. Однак за правління державної власності накладення штрафу на юридичних осіб втратило будь-який сенс, тому правова доктрина схилилася до недоцільності визнання підприємств, установ та організацій суб'єктами адміністративної відповідальності.

Саме ця концепція була реалізована в Кодексі України про адміністративні правопорушення, прийнятому 07.12.1984 [2], згідно з яким тільки фізична особа підлягає адміністративній відповідальності (статті 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 30, 31, 32 Загальної частини та Особливої частини Кодексу). Дана позиція законодавця залишилася незмінною, про що свідчать численні доповнення, які були внесені до Кодексу України про адміністративні правопорушення за весь час його дії, в тому числі Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» [7] від 05.04.2001 року, метою якого було приведення Кодексу у відповідність з Конституцією та законами України. Законами про внесення змін до Загальної і Особливої частини Кодексу, які, зокрема, встановлювали нові склади адміністративних правопорушень і адміністративних покарань за них, тільки фізичні особи визнавалися суб'єктами відповідальності за ці правопорушення.

Таким чином, юридичну відповідальність, а саме дисциплінарну, цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність на державному підприємстві несуть конкретні посадові особи.

Специфіка юридичної відповідальності у сфері господарської діяльності - різноманітність правопорушень. Тут виникає питання: суб'єкт господарювання несе будь-яку відповідальність. Проблема полягає в особливостях статусу суб'єкта господарювання – юридичної особи. У будь-

якому випадку, однакові дії конкретної посадової особи можуть мати негативні наслідки як для нього самого, так і для компанії.

Цей вид юридичної відповідальності має ряд невід'ємних характеристик, а саме:

1) суб'єктами відповідальності є як суб'єкти господарювання, так і їх структурні підрозділи, а також учасники економічних відносин, включаючи відповідні державні органи;

2) у разі участі в ньому мова (в кінцевому рахунку) про потерпіння несприятливих економічних наслідків полягає у зменшенні вигод підприємства, але не спрямована на особу суб'єкта господарювання, а також на його майно, основи та організацію діяльності;

3) застосовується у вигляді певної системи економічних санкцій, передбачених господарським законодавством, укладеними угодами та місцевими нормативними актами суб'єктів господарювання;

4) застосовується лише у випадку правопорушення;

5) на відміну від цивільно – адміністративної відповідальності, передбаченої законодавством про працю, настає незалежно від вини правопорушника;

6) за формою ця відповідальність є законною, оскільки це вплив потерпілого (суб'єкта господарювання) або іншого учасника економічних відносин (державне управління або контроль) на правопорушника (підприємство) безпосередньо або за сприяння господарського суду, суд загальної юрисдикції або арбітражний суд.

Але в будь-якому випадку держава забезпечує реалізацію економічної відповідальності через систему уповноважених державних органів [19, с. 88-91].

Особливістю всіх економічних санкцій є те, що вони є способом впливу на державу або сторону договору, що регулює економічні відносини в державі; за допомогою примусу держави або сторони договору і застосовуються на підставі закону, договору, рішення суду (хоча іноді

передбачені законом способи покарання виконуються боржником добровільно); вони передбачають додаткові витрати матеріальних ресурсів суб'єкта господарювання, який порушив господарські зобов'язання; застосовуються неминуче лише у тому випадку, коли державний орган зобов'язаний застосувати відповідальність і не має права відмовити в ній, що не поширюється на оперативно-економічні санкції за договором [32, с. 7]. Таким чином, майнова відповідальність настає, якщо застосування санкцій призводить до матеріальних витрат (наприклад, накладення штрафу), які є обов'язковим засобом примусу суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності з боку держави відповідно до закону. Якщо такий захід міститься лише в договорі, він вважається засобом впливу на сторону договору і завжди спрямований на захист майнових прав контрагентів. Визначення майнової відповідальності має важливе значення при порушенні зовнішньоекономічного законодавства, але: по-перше, майнова відповідальність може застосовуватися за порушення будь-якого закону при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності (господарської, адміністративної, фінансової, навіть кримінальної тощо), оскільки відповідальність – це звернення до правопорушника або санкційна угода, внаслідок чого він зазнає майнових втрат; по-друге, майнова відповідальність застосовується у формі (формі) майнових санкцій, які в законодавстві використовуються як тотожні «економічним». А з точки зору економічної – це економічна та юридична відповідальність; по-третє, не існує такого виду відповідальності, як майно, за галузями [17, с. 145].

Основні функції юридичної відповідальності у вітчизняній науці тлумачать наступним чином. Через репресивно-каральну (каральна, деякі автори називають її штрафною, пенальною) функцію юридична відповідальність чинить вплив як акт відплати держави щодо правопорушника, а також виступає як засіб, що запобігає новим правопорушенням [18]. Юридична відповідальність тут – уособлення негативної реакції держави на вчинене правопорушення; це акт покарання з

боку держави і засіб запобігання подальших правопорушень. Покарання здійснюється або шляхом зміни правового статусу порушника або шляхом обмеження його прав і свобод, або шляхом покладання на нього додаткових обов'язків. Однак покарання не є самоціллю відповідальності, оскільки воно не повинно принижувати правопорушника або бути жорстоким. На думку науковців, ця функція властива насамперед кримінальній та адміністративній відповідальності, але також і цивільній (штраф, відмова в захисті суб'єктивного цивільного права). Каральні санкції мають відносно конкретний характер, встановлюють верхню чи нижню межу покарання (стягнення): його призначення залежить від обставин вчинення правопорушення, ступеня вини, особливостей особистості та інших обставин. Науковці, трактуючи юридичну відповідальність як обов'язок, що стосується зазнання покарання (ув'язнення, штраф) або виплати відшкодування, або виконання будь-якого іншого задоволення збитків, вбачає її вплив як інструменту запобігання правопорушенню через виховання. Однак не завжди покарання застосовується як виховний засіб стосовно до правопорушника. Автор зауважує, якщо йде мова про покарання у вигляді смерті, то тут не існує виховання злочинця. Можна говорити про можливий виховний вплив такого покарання стосовно інших, оскільки діє воно як попередження.

На думку українських науковців, коли законодавець передбачає юридичну відповідальність за конкретні правопорушення, він прагне їх відвернути, попередити. Без сумніву, тут мова йде про превентивний державний примус, завдання якого полягає в переборенні мотивів протиправної поведінки у свідомості людей, якщо такі мотиви існують. Не завжди мотив страху перед покаранням спроможний перебороти мотиви, які протистоять йому, але цілком очевидно, що для багатьох суб'єктів він стає вирішальним та утримує їх від правопорушень. Юридична відповідальність таким чином здійснює функцію загального попередження правопорушень. Попереджувальну функцію в українській правничій літературі пов'язують з репресивно-каральною. Вона покликана забезпечувати формування у особи

мотивів, що спонукають додержуватись законів, поважати права і законні інтереси інших осіб. Разом з тим в роботах українських вчених спостерігається тенденція зближення превенційної та виховної функцій, їх навіть іноді називають одним терміном – превенційно-виховною функцією юридичної відповідальності. Виховна функція розглядається як така, що спрямована на сприйняття усіма громадянами цінності права, виховання поважливого ставлення до нього з боку суспільства, зростання правової активності з метою запобігання правопорушенням (загальна превенція), а також на виховну корекцію заходами юридичної відповідальності поведінки особи, що вже вчинила правопорушення, з метою запобігання вчиненню нею нових протиправних діянь (приватна превенція).

У вітчизняній правовій науці виокремлюють дві функції, що тісно пов'язані між собою. Мова йде про компенсаційну та поновлюючу функцію. Низка науковців ототожнюють компенсаційну та поновлюючу функції, вважаючи ці терміни взаємозамінними. Так, наприклад, дослідники, висвітлюючи різні функції юридичної відповідальності говорить, що «правовідновлююча (компенсаційна)» функція спрямованих на відновлення незаконно порушених прав, примусове виконання невиконаних зобов'язань, властивих громадянської, перш за все майнової, відповідальності (відновлення в правах власності). Правовідновлюючі санкції носять абсолютно визначений характер: розмір заподіяної шкоди може бути точно встановлений незалежно від обставин правопорушення. Визначаючи одну з цілей юридичної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням і відновлення порушених суб'єктивних прав, вчені визначають правоохоронну функцію як таку, яка протидіє формальному покаранню винного та спрямована на забезпечення порушеного інтересу і відновлення соціального відносини, порушені протиправною поведінкою. Як правило, ця функція характеризує майнову відповідальність. Стягнення збитків з правопорушника відшкодовує збитки потерпілій і відновлює її майнові права. Ця функція також спрямована на виконання невиконаних обов'язків

[39, с. 2-3].

Отже, можемо зробити висновок, що юридична відповідальність визначається як застосування до правопорушника заходів державного примусу, передбачених санкцією правової норми, які проявляються у вигляді особистого, організаційного або майнового позбавлення. Юридична відповідальність має державно-примусовий характер, вона полягає у застосуванні до порушника правових санкцій, які містять певні позбавлення та обмеження особистого, майнового та іншого характеру.

1.2. Основні засади юридичної відповідальності в сфері підприємницької діяльності

Підставами юридичної відповідальності (в тому числі в сфері підприємництва) є:

1. Факт вчинення правопорушення;
2. Наявність правопорушення в діях особи;
3. Наявність відповідної правової норми, яка передбачає залучення до юридичної відповідальності за певне правопорушення;
4. Акт про застосування закону (вирок суду, постанова органу та ін.).

Ключовим принципом юридичної відповідальності є принцип законності, суть якого полягає у суворому та неухильному дотриманні правових норм. Ця вимога, по-перше, передбачає, що переслідування повинно здійснюватися лише на основі закону про правопорушення, що набрав чинності та доводиться до відома громадськості; по-друге, єдиною фактичною основою юридичної відповідальності є злочин, тобто винна протиправна дія, вчинена злочинцем; по-третє, до відповідальності можуть бути притягнуті лише уповноважені законом органи та лише у встановленому законом порядку; по-четверте, покарання за скоєне правопорушення чітко обмежується санкцією правової норми і при здійсненні юридичної відповідальності може бути пом'якшене, але в

жодному разі воно не повинно перевищувати верхню межу санкції; По-п'яте, реалізація юридичної відповідальності здійснюється у процесуальній формі, передбаченій законом.

З принципом законності тісно пов'язаний принцип справедливості, суть якого полягає у відповідності дії та її соціальних наслідків. Справедливість юридичної відповідальності виражається в тому, що вид і міра покарання або покарання залежить від тяжкості правопорушення, ступеня його соціальної небезпеки та характеру шкоди. Справедливість юридичної відповідальності характеризується неможливістю кримінального покарання за проступки.

Принцип гуманізму заснований на визнанні пріоритету загальнолюдських цінностей, серед яких провідне місце посідають права і свободи особистості, природні та невідчужувані та визнані найвищою соціальною цінністю. Особи, які притягуються до юридичної відповідальності, користуються правами і свободами людини і громадянина, за винятком обмежень, встановлених законом.

Доцільність юридичної відповідальності передбачає відповідність обраних покарань злочинця загальним цілям юридичної відповідальності – відновлення порушених прав і свобод, покарання та перевиховання правопорушника, а також попередження майбутніх правопорушень.

Принцип неприпустимості аналогії права та аналогії права при застосуванні заходів юридичної відповідальності означає, що рішення уповноваженого органу про притягнення правопорушника до відповідальності базується на конкретних правових нормах.

Принцип невідворотності посідає важливе місце серед інших принципів юридичної відповідальності, оскільки встановлення покарання за порушення закону має важливе значення лише тоді, коли злочинець обов'язково притягується до відповідальності. Впровадження в суспільну свідомість ідеї невідворотності покарання за порушення закону є важливим освітньо-профілактичним фактором правопорушень.

Суть принципу індивідуалізації покарання полягає в тому, що винний повинен нести відповідальність за свої дії. Не дозволяється перекладати відповідальність на інших осіб лише за наявності зв'язку із злочинцем.

Принцип неприпустимості подвоєння відповідальності означає, що ніхто не може бути притягнутий до суду двічі за одне і те ж правопорушення.

Принцип обґрунтованості юридичної відповідальності передбачає, по-перше, об'єктивне вивчення обставин справи, збір та всебічну оцінку доказів, обґрунтування висновку про те, чи було вчинено правопорушення чи винним обвинуваченого, санкції за законом; по-друге, визначення конкретної міри покарання, стягнення, компенсації в суворій відповідності з критеріями, встановленими законом.

Загальні принципи справедливості включають принципи юридичної відповідальності конкурентного процесу як засобу досягнення об'єктивної істини; захистити особу, яка переслідується; презумпція невинуватості; неприпустимість погіршення правового статусу особи, яка оскаржує рішення тощо [50].

Принципи юридичної відповідальності є основними керівними ідеями, що характеризують сутність та мету юридичної відповідальності, визначають порядок її встановлення та закріплені в офіційних джерелах, конституції, законодавстві та міжнародних договорах. Залежно від сфери дії принципів юридичної відповідальності в рамках правової системи слід розрізняти:

- 1) загальне право;
- 2) міжгалузеві;
- 3) галузеві принципи юридичної відповідальності.

Загальноприйняті правові принципи юридичної відповідальності є загальними для всіх видів (форм) цього правового явища, незалежно від специфіки методу та предмета правового регулювання певної галузі права. До них належать принципи законності, справедливості, доцільності, невідворотності, своєчасності.

Міжгалузеві принципи юридичної відповідальності є основними,

керівними нормами кількох суміжних галузей права, характеризують сутність та мету юридичної відповідальності, визначають порядок її встановлення та закріплені в нормативних актах, що є джерелами суміжних галузей права. Прикладом міжгалузевого принципу юридичної відповідальності є принцип відповідальності за вину, принцип відповідальності без вини. Галузеві принципи юридичної відповідальності – це основні (керівні) принципи, що характеризують сутність та мету певного (галузевого) виду юридичної відповідальності, визначають порядок її встановлення та закріплені в джерелах права певної галузі права [24, стор. 29].

Отже, юридична відповідальність у сфері підприємництва – це політико-правова ситуація, яка виникає внаслідок правопорушення, вчиненого суб'єктом господарювання та передбаченого законом, коли компетентний орган, посадова особа чи громадянин за законом або в особливій формі вимагає правопорушник повідомити про скоєне, накладає на нього певний ступінь позбавлення, а суб'єкт господарювання зазнає несприятливих наслідків за порушення норм права. Важливо зазначити, що інститут відповідальності відіграє значну роль у бізнесі. За правопорушення, вчинені суб'єктами господарювання, застосовується адміністративна та кримінальна відповідальність [44, с. 342].

1.3. Види юридичної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

За галузевою ознакою виділяються наступні види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільна, конституційна і міжнародна.

Юридична відповідальність – застосування заходів державного примусу до правопорушника за вчинення протиправного діяння; передбачена правовими нормами обов'язок суб'єкта нести відповідальність у вигляді

несприятливих наслідків скоєного правопорушення.

Згідно ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» [9] за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність у встановленому законом порядку. У той же час, різниця між відповідальністю за корупцію і правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, полягає в тому, що за правопорушення, пов'язані з корупцією, не можна нести адміністративну відповідальність, на відміну від правопорушень, пов'язаних з корупцією [16].

У чинному Кодексі про адміністративні правопорушення немає власного визначення терміна «посадова особа». Однак, оскільки правильне розуміння цього терміна тягне за собою притягнення або не притягнення особи до адміністративної відповідальності, проте слід знайти його легітимне поняття з метою застосування його в стосунках, які підпадають під цю відповідальність. Наприклад, стаття 2 Закону про державну службу говорить, що посада – це «первинний структурний підрозділ державного органу та його штат, який визначається структурою і штатним розписом, на який покладено коло посадових повноважень, встановлений нормативними актами і посадові особи вважаються керівниками та заступниками керівників державних органів та їх апаратів, іншими державними службовцями, на які законом або іншими нормативними актами покладено виконання організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій».

У Кримінальному кодексі Української РСР під посадовими особами розумілися «особи, які постійно або тимчасово виконують функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності, посади, пов'язані з виконання організаційних і адміністративних або адміністративних обов'язків або виконання таких обов'язків спеціальним органом». Аналогічне, хоча і не буквальне визначення міститься в статті 18 Кримінального кодексу. Однак в даному випадку це стосується вже не

чиновників, а посадовців.

Посадові особи підприємств розглядаються як керівники та інші співробітники підприємств (резиденти і нерезиденти), «які в силу своїх постійних або тимчасових трудових (службових) обов'язків несуть відповідальність за дотримання встановлених вимог законами та іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку».

На основі такого розмаїття термінів пояснюють, хто є посадовою особою, варто зупинитися на його характерних рисах, поданих в статті 18 КК України, оскільки кримінальна відповідальність, як зазначено вище, дуже близька до адміністративної відповідальності і суттєво відрізняється тільки в «серйозності» правопорушення і суворості для нього покарання. Адже адміністративна відповідальність застосовується там, де «недостатньо» збитку, нанесеного суспільним відносинам, для притягнення до відповідальності.

Основною ознакою того, що особа вважається посадовою особою, є виконання нею організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконання функцій в рамках спеціального органу, яким особа наділена уповноваженим державним органом, місцевим самоврядуванням, державний орган, центральний урядовий орган з особливим статусом, уповноважений орган або уповноважена посадова особа підприємства, установи, організації, суду або закону.

У той же час Постанова № 5 говорить, що «організаційні та адміністративні обов'язки – це відповідальність за керівництво галуззю, трудовим колективом, робочою зоною, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники відділів, начальники відділів,

лабораторій, відділів), їх заступники, особи, що займаються робочі місця (виконроби, виконроби, виконроби і ін.). Адміністративні та господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державною, колективною або приватною власністю (встановлення порядку її зберігання, переробки, продажу, забезпечення контролю над цими операціями і т. д.). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі мати начальників планово-економічних, закупівельних, фінансових відділів і служб, начальників складів, цехів, цехів, ательє, їх заступників, начальників відділів підприємств, відомчих аудиторів і контролерів та ін.». При цьому, щоб особа вважалася посадовою особою, такі обов'язки повинні виконуватися нею як на постійній основі, так і тимчасово, на підставі спеціального органу.

Крім посадових осіб як таких, Кодекс про адміністративні правопорушення також визначає конкретних «посадових осіб», тобто таких суб'єктів адміністративної відповідальності, які несуть в силу спеціально покладених на них обов'язків, пов'язаних із займаною ними посадою, хоча формально вони не мають всі прикмети посадовців. Такими особами є: посадові особи судна або іншого плавзасобу. Відповідно до статті 591 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] вони несуть адміністративну відповідальність за «неповідомлення адміністрації найближчого порту України про скидання небезпечних речовин в море з корабля або іншого плавучого засобу, літака, платформи або інші штучно побудовані в море без належного дозволу без належного дозволу на будівництво, а в разі скидання на поховання; і орган, який видає дозволи на таке розвантаження відразу після розвантаження або в ході такого розвантаження»;

- головний архітектор проекту, головний інженер проекту, експерт, інші відповідальні виконавці окремих видів робіт (послуг) по створенню архітектурних об'єктів, що мають відповідний кваліфікаційний атестат. Вони залучаються до адміністративної відповідальності за статтею 961 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] за порушення закону при

плануванні і забудові територій;

- відповідальність посадових осіб відповідно до статті 914 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] виникає в разі відмови в наданні або несвоєчасного надання повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законом, за запитом;

- керівники, заступники начальників, головні інженери, головні енергетики (головні механіки), начальники цехів, начальники управлінь та господарських служб підприємств, установ і організацій несуть адміністративну відповідальність за нераціональне використання паливно-енергетичних ресурсів відповідно до статті 98 Кодексу про адміністративні правопорушення [2];

- керівники, заступники керівників, головні енергетики (головні механіки), начальники цехів і служб підприємств, установ і організацій несуть адміністративну відповідальність за введення газу в газовикористовуюче обладнання завершених будівельних, реконструюються або розгортаються підприємств без дозволу держави. Інспекція з енергозбереження або недотримання встановленого режиму споживання газу або витрати газу в обхід приладів обліку, або самовільне відновлення споживання газу після опломбування арматури постачальником природного газу чи уповноваженою ним юридичною особою (стаття 101 Кодексу про адміністративні правопорушення [2]);

- посадові особи, відповідальні за експлуатацію малих суден, несуть адміністративну відповідальність відповідно до статті 161 КпАП [2] за випуск в плавання малих суден, які не зареєстровані в установленому порядку, або не пройшли технічний огляд або мати несправності, експлуатація яких заборонена, або переобладнання без дозволу, або не обладнані устаткуванням, а також допуск осіб, які не мають права керувати такими судами, до управління малими суднами;

- посадові особи, відповідальні за технічний стан, обладнання, експлуатацію транспортних засобів відповідно до статті 129 Кодексу про

адміністративні правопорушення [2], притягуються до адміністративної відповідальності за допуск водіїв, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, або у стан хвороби, або під дією препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, або несвоєчасне медичне обстеження;

- Особи, які здійснюють розрахункові операції, несуть адміністративну відповідальність за порушення встановленого законом порядку проведення розрахунків у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг відповідно до статті 155-1 Кодексу про адміністративні правопорушення [2];

- Уповноважена особа несе відповідальність відповідно до статті 163 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] за розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску в установленому законодавством порядку або порушення порядку випуску цінних паперів;

- Особи, відповідальні за видачу виручки, несуть відповідальність за порушення термінів видачі виручки торговими підприємствами всіх форм власності, що реалізують товари за готівкові (ст. 164–4 КУпАП [2]);

- громадянин-засновник (учасник) або посадова особа суб'єкта господарювання несе відповідальність відповідно до статті 164–5 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] за умисне приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання неправдивої інформації, якщо це завдало значних матеріальних збитків підприємству. кредитор;

- на голову комісії з припинення діяльності юридичної особи, ліквідаційної комісії, ліквідатора або посадових осіб накладається адміністративний штраф за неподання в установлений законом термін документів державного реєстратора обов'язкових положення яких встановлено законом про припинення діяльності юридичної особи або поданні до таких документах недостовірних відомостей (стаття 166–6 КУпАП [2]);

- громадянин – засновник (учасник) або посадова особа господарського товариства, а також громадянин – суб'єкт господарювання є предметом

фіктивного банкрутства, тобто подачі завідомо неправдивого офіційного заяви про фінансову неспроможність по виконанню вимог і зобов'язань кредиторів перед бюджетом, якщо такими діями була заподіяна велика матеріальна шкоди кредиторам або державі (ст. 166–17 КУпАП [2]) [15].

Закон України «Про захист економічної конкуренції» визначає адміністративну відповідальність посадових осіб та інших службовців суб'єктів, органів влади, місцевого самоврядування, адміністративно-господарського управління та контролю. Тобто за такі правопорушення: невиконання рішення, попереднього рішення органів Антимонопольного комітету України або їх виконання не в повному обсязі; ненадання інформації Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню у строки, встановлені органами Антимонопольного комітету України, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами; подання інформації в неповному обсязі у Антимонопольний комітет України, його територіальне відділення в терміни, встановлені органами Антимонопольного комітету України, головою його територіального відділення чи нормативно-правовими актами; подання недостовірної інформації в Антимонопольний комітет України, його територіальне управління; створення перешкод для співробітників Антимонопольного комітету України, його територіального підрозділу в проведенні перевірок з урахуванням вилучення або вилучення майна, документів, предметів чи інших засобів масової інформації – посадові особи державних органів, органів місцевого самоврядування, адміністративного управління та контролю несуть адміністративні відповідальність відповідно до закону [30 с. 228].

До посадової особи, винної в порушенні трудового законодавства або винагороди, може бути застосована дисциплінарна відповідальність. Відповідно до ст. 41 та ст. 147 Кримінального кодексу України [3] передбачено два види дисциплінарної відповідальності - догана або звільнення.

Також службові особи несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну компанії, установі, організації при виконанні своїх службових обов'язків. Відповідно до частини першої ст. 147–1 КЗпП України [3] право накладати дисциплінарні стягнення і, як наслідок, догану отримує орган, якому надано право найму (вибір, затвердження та призначення цього працівника). На підприємстві право прийому та звільнення працівників надається керівнику відповідно до статуту підприємства та укладеного з ним трудового договору (контракту).

Фінансова відповідальність підприємств або індивідуальних підприємців регулюється статтею 265 КЗпП України [3] і має форму фінансових санкцій (штрафів).

1 січня 2017 року нова редакція ст. 265 КЗпП [3], яка передбачає нові штрафи за порушення трудового законодавства для юридичних та фізичних осіб - підприємців.

На закінчення розглянемо питання суворої юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю – кримінальної відповідальності. Зловмисники притягуються до відповідальності за вироком суду, якому, у свою чергу, передуює попереднє розслідування, проведене слідчими органами у порядку, передбаченому чинним Кримінально–процесуальним кодексом України [38].

Тож, можемо зробити висновок, що до посадових осіб в підприємстві можуть застосовуватись такі види відповідальності, як кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільна, конституційна і міжнародна в залежності від порушення яке було скоєне посадовою особою.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Порядок притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності

Відповідно до чинного законодавства України адміністративно-господарські санкції можуть застосовуватися як до юридичних, так і до фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність. Тому, на наш погляд, це правильно з точки зору сукупності матеріально-процесуальних особливостей адміністративно-господарських санкцій та заходів адміністративної відповідальності, а також врахування критерію вини як обов'язкової ознаки адміністративного правопорушення, тобто заходи адміністративної відповідальності, а саме адміністративно-господарські санкції проти фізичних осіб - суб'єктів господарювання [33, с. 205].

Слід зазначити, що статті 162 (порушення порядку здійснення валютних операцій), 163–4 (порушення порядку утримання та перерахування ПДФО та подання інформації про виплачені доходи), 163–15 (порушення порядку здійснення готівкових розрахунків та платежі з використанням електронних платіжних засобів) 165–1 (порушення законодавства про збір та облік ЄСВ) Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – Кодекс про адміністративні правопорушення) передбачає адміністративну відповідальність фізичних осіб – підприємців (громадян – суб'єкти господарювання).

Таким чином, незалежно від наявності співробітників, фізичні особи – підприємці (громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності) притягуються до адміністративної відповідальності за порушення даних статей Кодексу про адміністративні правопорушення.

Крім того, за порушення законодавства до адміністративної

відповідальності притягують згідно 1651 КУпАП осіб, що здійснюють самостійну професійну діяльність [36].

Отже, ст. 162 КУпАП [2] передбачає переслідування осіб, що порушують правила проведення валютних операцій, а саме тих, хто незаконно купує, продає, обмінює, використовує валютні цінності як засіб платежу. Згідно ч. 3 ст. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 № 15-93 «Про систему валютного регулювання в функції Державної податкової служби України входить фінансовий контроль за валютними операціями, які здійснюються резидентами. і нерезиденти на території України [28 с. 184–185].

Адміністративна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності, в тому числі здійснення діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без одержання відповідної ліцензії, передбачена ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2].

Відповідно до ст. 42 Господарського кодексу України [1] від 16 січня 2003 № 436-IV (далі – ГКУ) підприємництво – це самостійна, проактивна, систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) в дія для досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Згідно з частинами другою і третьою ст. 45 ГКУ [1] порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації господарюючих суб'єктів окремих організаційних форм визначається ГКУ та іншими законами.

Що стосується громадян і юридичних осіб, для яких підприємницька діяльність не є основною, положення Цивільного кодексу поширюються на ту частину їх діяльності, яка носить підприємницький характер.

Статтею 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] від 7 грудня 1984 № 8073-X із змінами та доповненнями (далі – Кодекс про адміністративні правопорушення) встановлено, що здійснення господарської

діяльності без державної реєстрації як суб'єктом господарювання або без одержання ліцензії на здійснення певного виду економічної діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до законодавства, або здійснення таких видів економічної діяльності з порушенням ліцензійних умов, а також без отримання дозволу, інший дозвільний документ, якщо його одержання передбачене законом (за винятком застосування принципу мовчазної згоди), – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією або без такої виробленої продукції, засобів виробництва, сировини і грошей, отриманих в результаті даного адміністративного правопорушення.

Дії, передбачені частиною першою ст. 164 КУпАП [2], вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за те саме правопорушення, або пов'язане з отриманням доходу у великому розмірі, – тягне за собою накладення штрафу від двох тисяч до п'яти тисяч гривень. неоподатковувани мінімумом доходи громадян з конфіскацією продукції, знарядь виробництва, сировини і грошових коштів, отриманих в результаті скоєння даного адміністративного правопорушення.

Отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімальний дохід громадян.

Надання суб'єктом господарювання ліцензує органу або адміністратора недостовірних відомостей про відповідність матеріально-технічної бази вимогам законодавства – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Переміщення повного або етилового спирту автотранспортом, не зазначених в митних деклараціях, при переміщенні палива або етилового спирту по митній території України транзитом чи внутрішнім транзитом, як визначено в пункті «А» пункту 2 частини другої ст. 91 Митного кодексу України від 13 березня 2012 року № 4495-VI із змінами та доповненнями, або в акцизних рахунках, зареєстрованих в Єдиному реєстрі акцизних рахунків-

фактур, складених за операції, під час яких в таких транспортних засобах переміщається паливо або етиловий спирт, або в заявках на переміщення повного або етилового спирту автотранспортом, який не є пересувними акцизними складами, – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією повного або етилового спирту і транспортних засобів.

Зберігання та / або продаж на митній території України етилового спирту на акцизному складі, чи не зареєстрованому в системі електронного адміністрування продажу етилового спирту, – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч ненормативних податків. неоподатковуваних мінімальних доходів громадян з конфіскацією комплектного або етилового спирту, транспортних засобів, тари і обладнання, що використовуються для зберігання і / або реалізації такого комплектного або етилового спирту, грошей, одержаних внаслідок вчинення даного адміністративного правопорушення [22].

Особи залучаються до адміністративної відповідальності тільки при наявності адміністративного правопорушення. Тобто одночасно повинні виконуватися наступні умови:

- встановлено, що особа може бути притягнута до адміністративної відповідальності. Зокрема, така особа на момент вчинення адміністративного правопорушення має досягти 16-річного віку (ст. 12 КУпАП). Порухення адміністративного стягнення, допущені на території України, можуть бути накладені, в тому числі, на іноземних громадян та осіб без громадянства (ст. 16 КУпАП);

- наглядовий орган зафіксував наявність дій або бездіяльності, за які чинним законодавством передбачена адміністративна відповідальність;

- встановлено, що особа винна у вчиненні адміністративного правопорушення. Саме через відсутність провини працівник не може бути притягнутий до відповідальності за порушення, вчинене в той час, коли він ще не працював на підприємстві. З іншого боку, якщо людина вже був

звільнена на момент виявлення порушення, вона все одно може бути притягнута до відповідальності.

Санкції за адміністративні правопорушення можуть застосовуватися як судом, так і безпосередньо контролюючими органами (у випадках, прямо передбачених законом).

Порушення, за яке накладено адміністративне стягнення, фіксується в протоколі про адміністративне правопорушення. Протокол підписується його і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності. При наявності свідків і потерпілих протокол також може бути підписаний цими особами. Якщо особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, відмовляється підписати протокол, в ньому робиться запис. Така особа має право давати пояснення і коментарі за змістом додається до нього протоколу, а також вказувати причини своєї відмови від його підписання (ст. 256 Кодексу України про адміністративні правопорушення. [2]).

Коли одна особа вчиняє два або більше адміністративних правопорушень, за кожне порушення застосовується адміністративне стягнення окремо (ч. 1 ст. 36 КУпАП [2]). Однак із цього правила існує виняток. Діє, якщо особа вчинила кілька адміністративних правопорушень, справи про які розглядаються одночасно одним і тим же органом (посадовою особою). При цьому штрафи накладаються в межах санкції, встановленої за більш серйозне порушення кількості скоєних (за що передбачена велика санкція). У цьому випадку одне з додаткових покарань, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке із правопорушень (частина 2 статті 36 Кодексу про адміністративні правопорушення [2]).

За одне адміністративне правопорушення особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності двічі. Наприклад, за відмову надати споживачеві інформацію про товар особа не може бути притягнута до відповідальності відповідно до ст. 155 КУпАП [2] як за порушення правил торгівлі, так і згідно зі ст. 156–1 КУпАП [2] за порушення законодавства про захист прав споживачів. У цьому випадку лише другий із цих пунктів

використовується як більш конкретний.

Як правило, адміністративне покарання може бути накладено не пізніше як за 2 місяці з дня вчинення правопорушення, а в разі триваючого правопорушення – не пізніше 2 місяців з дня його виявлення (ч. 1 ст. Кодекс про адміністративні правопорушення [2]). Прикладом такого правопорушення можна вважати невикладу заробітної плати або її виплату в повному обсязі.

Якщо справи про адміністративні правопорушення підлягають розгляду в суді, покарання призначається не пізніше 3 місяців з дня вчинення правопорушення, а якщо правопорушення триває - не пізніше 3 місяців з дня його виявлення (ч. 2 ст. 38 Кодексу про адміністративні правопорушення [2]). Винятки з цього правила встановлені частинами 3 та 4 ст. 38 КУпАП [2].

У випадках, передбачених ч. 2 ст. 268 КУпАП [2] присутність особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, є обов'язковою.

Як правило, справи про адміністративні правопорушення розглядаються протягом 15 днів з дня отримання органом (посадовою особою), уповноваженим на розгляд справи, протоколу про адміністративні правопорушення (ч. 1 ст. 277 Кодексу про адміністративні правопорушення [2]). Винятки наведені у ч. 2 ст. 277 КУпАП [2]. Закони України можуть встановлювати інші строки розгляду справ про адміністративні правопорушення.

При розгляді адміністративної справи одночасно може вирішуватися питання про відшкодування винним майнової шкоди, заподіяної в результаті адміністративного правопорушення (ст. 40 Кодексу про адміністративні правопорушення).

Рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності оголошується відразу після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом 3-х днів вручається або надсилається особі, щодо якої вона була видана (ст. 285 КУпАП України [2]).

Рішення по справі про адміністративне правопорушення може бути

оскаржено.

Термін подачі апеляції становить 10 днів з дати прийняття рішення згідно ст. 289 КУпАП [2]).

Відповідно до вимог ст. 307 КУпАП [2] штраф має бути сплачений порушником не пізніше 15 днів з дня вручення наказу про накладення штрафу, а в разі оскарження такого рішення – не пізніше 15 днів з дня повідомлення про відмову від скарги.

Якщо особа, притягнута до адміністративної відповідальності, не вчинила нового адміністративного правопорушення протягом року з моменту закінчення виконання покарання, ця особа вважається не підданою адміністративному покаранню (стаття 39 Кодексу про адміністративні правопорушення [2]). Це важливо, оскільки в більшості статей Кодексу про адміністративні правопорушення передбачені серйозні санкції в разі неодноразового вчинення особою одного і того ж адміністративного правопорушення. Крім того, повторне вчинення однорідного правопорушення протягом року, за яке до лица вже накладено адміністративне стягнення, є обтяжуючою обставиною, що враховується при розгляді всіх адміністративних правопорушень (п. 2 ч. 1 ст. Кодекс про адміністративні правопорушення [2]).

Особа не може бути притягнута до адміністративної відповідальності за дію / бездіяльність, якщо на момент його вчинення це не вважалось злочином, навіть якщо в подальшому була введена адміністративна відповідальність. Але закони, які пом'якшують або скасовують відповідальність, мають зворотну силу. Це означає, що якщо на момент накладення штрафу норма, що передбачає відповідальність за певну дію / бездіяльність, вже була скасована, особа також не може бути притягнута до відповідальності [25].

При накладенні адміністративного стягнення суб'єкти влади не завжди повністю враховують особистість правопорушника.

Наприклад, у справі про скасування рішення у справі про

адміністративне правопорушення Вищий адміністративний суд України (рішення від 11.03.2009 р.) прийшов до висновку, що рішення про накладення адміністративного стягнення на позивача у вигляді штрафу на підставі частини першої статті 164–1 Кодексу про адміністративні правопорушення [2] підлягає скасуванню, оскільки є незаконним у зв'язку з тим, що податковий орган не мав права звернутися в фізична особа, яка порушила терміни подачі декларації про доходи, отриманих від продажу товарів (надання послуг, виконання робіт) у межах своєї підприємницької діяльності, відповідальність, визначена цим положенням Кодексу.

Відповідальність, визначена статтею 164–1 Кодексу про адміністративні правопорушення [2], за неподання або несвоєчасне подання декларацій про доходи поширюється на фізичних осіб, які не мають статусу юридичної особи, але які є фізичними особами, які мають статус платника ПДФО і зобов'язані декларувати такий дохід відповідно до вимог закону.

Спеціальний закон про оподаткування встановлює порядок погашення зобов'язань юридичних або фізичних осіб перед бюджетами та державними цільовими фондами з податків і зборів (обов'язкових платежів), включаючи збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та внески на обов'язкове державне соціальне страхування, нарахування і сплата пені та штрафів Санкції, застосовувані до платників податків регулюючими органами, – це Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 № № 2181.

Відповідно до пункту 1.1 статті 1 цього Закону до «платникам податків» відносяться також фізичні особи, які мають статус суб'єктів підприємницької діяльності.

Підпунктом 17.1.1 пункту 17.1 статті 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» встановлено, що платник податків, що не представив податкову декларацію у встановлені законом терміни, сплачує штраф у

розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожне таке відмова або прострочення.

Іншим прикладом скасування рішення про адміністративне стягнення за недотримання терміну його застосування може бути справа за позовом господарюючого суб'єкта – фізичної особи в Луцькій єдиній державній податковій інспекції про визнання недійсним та скасування рішення в справу про адміністративне правопорушення, за підсумками розгляду якого суди всіх інстанцій прийшли до висновку, що до позивача застосовано адміністративне стягнення з порушенням чинного законодавства.

Як зазначив Вищий адміністративний суд України (рішення від 19.03.2009 р.), відповідно до пункту 7 статті 247 Кодексу про адміністративні правопорушення провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а порушена справа має бути припинено, якщо минули всі терміни, передбачені при розгляді справи про адміністративне правопорушення статтею 38 цього Кодексу.

Відповідно до частини першої статті 38 зазначеного Кодексу адміністративне стягнення може бути накладене не пізніше двох місяців з дня вчинення правопорушення, а при продовженні правопорушення – двох місяців з дня його виявлення, за винятком у справах, коли справи про адміністративні правопорушення відповідно до цього Кодексу розглядаються нижчестоящим судом (суддею).

В ході перевірки було встановлено неналежний облік доходів і витрат позивачем в порушення пункту 19.1 статті 19 Закону України «Про податок на доходи фізичних осіб», що призвело до спотворення даних декларації за 2005 рік.

22 серпня 2006 року керівник Об'єднаної податкової інспекції Луцька прийняв постанову по справі про адміністративне правопорушення, яким він привернув суб'єкт господарювання – фізична особа – до адміністративного покарання у вигляді штрафу.

Таким чином, відповідач як орган, який відповідно до частини першої

та частиною другою статті 234-2 КУпАП, володіє повноваженнями розглядати справи, зокрема про адміністративні правопорушення, пов'язані з ухиленням від подання декларації про доходи (ст. 164-1), а також для накладення відповідних адміністративних стягнень пропустив двомісячний термін для накладення адміністративного штрафу [21].

Як і у випадку з адміністративними стягненнями, кримінальні покарання поділяються на основні та додаткові. Можуть бути тільки основні покарання: громадські та виправні роботи, арешт, обмеження і тюремне ув'язнення. З іншого боку, конфіскація майна застосовується тільки як додаткове покарання. Але штраф і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можуть застосовуватися як як основне, так і додаткове покарання [47].

Не оминула і внутрішньодержавне законодавство ідея введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб. Так, 23.05.2013 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у частині реалізації Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України Європейським Союзом в частині відповідальності юридичних осіб [6])». Згідно з Кримінальним кодексом України зміни вступили в силу 01.09.2014. І вони відносяться до розділу XIV-І «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (далі по тексту ЗКПХ) Загальної частини [4]. У зв'язку з тим, що доктрина внутрішньодержавного кримінального права заснована на позиції, згідно з якою юридична особа може бути визнана суб'єктом злочину, законодавець обрав підхід, згідно з яким фізична особа визнається єдиним суб'єктом злочину. Що стосується юридичної особи, то воно може застосовувати відповідні заходи кримінально-правового характеру [34, с. 4].

Законодавець посилається тільки на застосування арешту на майно до заходів щодо забезпечення кримінального переслідування юридичної особи. Цікаво, що відповідно до чинного законодавства оголошення про підозру конкретній особі при прийнятті рішення про накладення арешту на майно не

є обов'язковим, оскільки передбачається введення досудового розслідування стосовно юридичної особи.

Для призначення арешту в якості ЗКПХ юридичним особам необхідно провести розслідування і довести вчинення саме злочину, визначеного ст. 96-3 ККУ. Розберемо докладніше, як суди застосовують це правило на практиці і наскільки обгрунтовано досліджують підстави для застосування арешту.

По-перше, суди відмовляють в накладенні арешту, якщо протокол про підозру або складання обвинувального висновку здійснюється за злочину, не передбаченого ст. 96-3 ККУ [4]. Наприклад, в рішенні Печерського районного суду м. Києва при прийнятті рішення про вилучення природного газу у юридичної особи, щодо якої велося кримінальне провадження, суд прийшов до висновку про відсутність підстав для вилучення природного газу, що зберігається в м газосховища цієї юридичної особи. Зокрема, суд обгрунтував своє рішення тим, що матеріали справи не містять доказів повідомлення будь-якої особи про підозру або складання обвинувального висновку про кримінальне правопорушення, за яким ведеться розслідування кримінальної справи щодо злочинів, визначених в ст. 96-3 ККУ [4, 14].

З іншого боку, практика показує, що суд призначає арешт при наявності достатніх підстав вважати, що майно було придбано в результаті кримінального злочину, за яке до юридичної особи може бути застосовано запобіжний кримінального покарання. Так, колегія суддів Апеляційного суду Донецької області, розглянувши скаргу прокурора про вилучення грошових коштів у зв'язку з отриманням неврахованого доходу від реалізації фактично виробленої продукції, прийшла до висновку, що підстави для звернення, передбачені ст. 96-3 ККУ заходи кримінально-правового характеру. Зокрема, дане рішення пов'язане з тим, що зазначені в заяві про вилучення грошові кошти та м'ясні продукти були тимчасово конфіскованим майном, під час обшуку якого згідно п. 4 ч. 2 ст. 167 Кримінально-процесуального кодексу України [5], і були достатні підстави вважати, що вони були придбані в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходів від них або на

які було направлено кримінальний злочин [12].

На практиці зустрічаються поодинокі випадки помилкового застосування положення ст. 170 ККУ [4], а саме про застосування виїмки майна при відсутності даних про вчинення відповідних злочинів посадовими особами юридичної особи. Наприклад, колегія суддів Львівського обласного апеляційного суду зазначила, що суд першої інстанції порушив норми Кримінально-процесуального кодексу України про накладення арешту на банківські рахунки юридичної особи. Зокрема, до суду першої інстанції не надходили дані про скоєння злочинів посадовими особами юридичної особи, інформація про юридичну особу в Едрей не надходила, повідомлення про підозру у вчиненні злочину не подавалося. будь-якого з посадових осіб цієї юридичної особи, і в Едрей порушено кримінальну справу за ознаками кримінального злочину, передбаченого ч. 4 ст. 191 ККУ, не вказаної в ст. 96–3 ККУ [13].

Що стосується закриття провадження стосовно юридичної особи, то це відбувається в тому випадку, якщо немає підстав для застосування до нього ЗКПХ, закриття кримінального провадження або прийняття виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Порядок припинення провадження у справі стосовно юридичної особи передбачає прийняття прокурором постанови чи ухвали про це судом в виправдувальному порядку або в постанові. Однак на сьогоднішній день досі відсутня судова практика прийняття таких рішень [41].

Отже, відповідно до чинного законодавства України адміністративно-господарські санкції можуть застосовуватися як до юридичних осіб, так і до фізичних осіб-підприємців. Як і у випадку адміністративних стягнень, кримінальні покарання поділяються на основні та додаткові. Можуть бути лише основні покарання: громадські роботи та виправні роботи, арешт, обмеження та ув'язнення. З іншого боку, конфіскація майна використовується лише як додаткове покарання. Але штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю можуть

застосовуватися як первинне, так і як додаткове покарання. Законодавець посилається лише на застосування арешту майна до заходів забезпечення кримінального переслідування юридичної особи.

2.2. Особливості застосування цивільно-правової відповідальності та відповідальності згідно з трудовим законодавством за правопорушення у підприємницькій сфері

Не вдаючись до детального аналізу поділу цивільно-правової відповідальності на види за критеріями розподілу відповідальності між декількома порушниками, підставами виникнення відповідальності тощо, відзначимо, що за підставою виникнення її поділяють на договірну і позадоговірну. Підставою настання договірної відповідальності є порушення договору, натомість позадоговірна відповідальність виникає при заподіянні особі або майну потерпілого шкоди, не пов'язаної з невиконанням або неналежним виконанням боржником договірних умов. Водночас вимушені констатувати, що в судовій практиці це не завжди враховувалося, внаслідок чого у п. 1 Рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про внесення змін та доповнень до роз'яснення президії Вищого арбітражного (нині – господарського) суду України від 01.03.1994 р. № 02-5/215 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди» від 29.12.2007 р. № 04- 5/239 [8] була звернена увага на необхідність відмежування обов'язку відшкодування збитків, заподіяних неналежним виконанням договірного зобов'язання, від позадоговірної шкоди, що настала внаслідок заподіяння шкоди. Схожий підхід відображався й у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» № 6 від 27.03.1992 р. [43, с. 96].

Якщо ФОП припиняється після порушення справи в суді, то

виробництво у такій справі не припиняється, а борг стягується з фізичної особи за правилами господарського провадження (ВСУ від 9 серпня 2017 р. у справі № 3–788гс17 [11]).

З часом унеможливили такий улюблений юристами процесуальний трюк для затягування справ про стягнення боргів з фізичної особи – підприємця. Так, ТОВ-боржник, отримавши претензію, в найкоротші терміни припинило свою діяльність і зазначена інформація була внесена до ЄДР. Відповідна виписка з ЄДР вносилася в наступне судове засідання господарського суду, і суд зазвичай припиняв провадження у господарській справі на підставі п. 1 ст. 80 ГПК України [1]. Так і було в цьому випадку, поки сторонами спору були два ФОП. Предметом спору стало стягнення заборгованості за договором оренди обладнання. Боржник ФОП після порушення справи в суді припинив провадження, а суд припинив провадження у справі. Апеляційний і касаційний суди погодилися з судом першої інстанції в тому, що суперечка більше не підлягає юрисдикції господарських судів і повинен розглядатися відповідно до правил цивільного судочинства.

Однак ВСУ скасували ці рішення і направили справу на новий розгляд до суду першої інстанції. Зокрема, ВСУ пояснили, що «якщо відповідна зміна статусу боржника відбулося після порушення провадження у справі, це не тягне за собою наслідків у вигляді зміни підсудності такої справи і відповідно, про припинення провадження у нього, оскільки на момент порушення господарським судом такого виробництва розгляд відносилось до підсудності цього суду».

Крім того, ВСУ підкреслили, що в разі припинення дії ФОП її економічні зобов'язання за укладеними контрактами не припиняються, оскільки саме фізична особа не зникає безпосередньо і згідно зі ст. 52 ЦКУ [10] відповідає всім своїм майном за такими зобов'язаннями на загальних підставах.

Якщо інше не передбачено законом, іншими правовими актами або

угодою, при визначенні збитків враховуються ринкові ціни, які існували на день добровільного задоволення вимоги кредитора, в місці, де зобов'язання має бути виконане, і якщо претензія не задоволена добровільно, в день подачі претензії. Суд може задовольнити позов про відшкодування збитку з урахуванням ринкових цін, що існували на дату винесення рішення. При визначенні нетрудових доходів (упущеної вигоди) враховуються заходи, вжиті кредитором для їх отримання, і підготовлені для цього заходи.

Звичайно, визначення розміру збитків, завданих порушенням цивільних прав, особливо упущеного доходу, не завжди просто здійснити на практиці. Це пов'язано, зокрема, з відсутністю затверджених методик розрахунку збитків, якими могли б керуватися співробітники юридичних служб підприємств і інших суб'єктів господарювання при обґрунтуванні вимог про відшкодування збитків. Для того щоб договірно-правова і претензійна робота була ефективним інструментом у взаємовідносинах підприємства з контрагентами, необхідно налагодити у всіх підрозділах чіткий облік виконання зобов'язань як його контрагентами, так і самим підприємством [42].

У разі вчинення правопорушення у сфері публічного права формою такого примусу є покарання, що спрямоване безпосередньо на особу правопорушника і зачіпає її особистий статус. У разі ж вчинення правопорушення у сфері приватного права формою такого примусу є цивільно-правова відповідальність, спрямована не на особу-правопорушника, а на її майнову сферу. При цьому притягнення до акціонерної відповідальності пов'язане із застосуванням примусу з боку учасників акціонерних правовідносин (делегуючи товариству право встановлювати правила поведінки, обов'язкові для його учасників, а також санкції за їх порушення, держава також надає товариству право застосовувати їх за допомогою заходів примусу, який можна назвати акціонерним, оскільки застосовується учасниками акціонерних відносин у межах товариства за порушення акціонерних норм [40, с. 36].

Необхідно враховувати фактор здійснення господарської діяльності при визначенні особливих умов цивільно-правової відповідальності і вимог щодо майнового забезпечення виконання юридичними особами зобов'язань по відшкодуванню завданих ними збитків. Науковий підхід до доцільності виключення вини підприємства зі складу умов цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язань, пов'язаних із здійсненням господарської (підприємницької) діяльності, незалежно від того, здійснюється ця діяльність підприємницькими товариствами, державними або приватними юридичними особами, установами і т. д.

Необхідно ввести в відношенні юридичних осіб, для яких господарська діяльність є основною, нормативні вимоги щодо формування і підтримання певної суми майнових фондів для забезпечення вимог кредиторів (статутний капітал, пайовий інвестиційний фонд), в тому числі і ті юридичні особи, для яких відсутність даного вимоги компенсується дочірніми товариствами відповідальність їх учасників за боргами товариства всім майном, що належить таким учасникам [35, с. 11–12].

Цивільну відповідальність, яка використовується при розрахунку заробітної плати, умовно можна розділити на дві категорії:

- відповідальність, що виникає з зобов'язань, пов'язаних з господарською діяльністю. В цьому випадку ФОП несе відповідальність всім своїм майном, крім майна, на яке відповідно до закону заборонено проводити стягнення.
- за зобов'язаннями, не пов'язаним з діяльністю ФОП (стягнення аліментів, сплата штрафів), стягнення відбувається як на майно, безпосередньо що використовується у підприємницькій діяльності, так і на майно, не призначене для підприємницької діяльності і належить йому, коли це майно поділений.

Законодавство не визначає порядок звернення стягнення на майно індивідуального підприємця. Тому при стягненні стягнення на майно фізичної особи, яка призначена для здійснення його підприємницької

діяльності, застосовуються загальні правила, які застосовуються при зверненні стягнення на майно юридичної особи.

За зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, доцільно в першу чергу звертати стягнення на майно, призначене для господарської діяльності (обладнання, товари та ін.), А при недостатності - на все інше майно фізичної особи.

Також можливе звернення стягнення на дохід, отриманий з фонду заробітної плати. Так, стягнення з доходів ФОП здійснюється по порядку справляння заробітної плати, пенсій, стипендій та інших доходів. Однак у разі виникнення надзвичайної ситуації оскарження відбувається на дохід, отриманий підприємцем у вигляді грошових коштів від продажу товарів, наданих послуг або виконаних робіт.

На практиці звернення стягнення на дохід індивідуального підприємця можливо в наступних випадках:

- 1) при відсутності грошових коштів на рахунках в банківських установах;
- 2) при відсутності майна для покриття стягуваної з підприємця суми;
- 3) у разі стягнення з боржника періодичних платежів;
- 4) при стягненні не більше трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Однак, якщо у ФОП немає коштів в сумі, необхідній для погашення боргу, стягнення відбувається на інше майно, яке належить боржникові:

- в першу чергу, інкасація відбувається на майно, яке безпосередньо не бере участі в господарській діяльності боржника (цінні папери, предмети інтер'єру, що знаходяться в офісі, готова продукція, товари, і інше майно);
- наступне майно, яке підлягає стягненню, – це нерухомість, обладнання та устаткування, що використовуються при здійсненні господарської діяльності, інші основні засоби, а також матеріали та сировину, які використовуються у виробництві.

Тільки після цього стягнення можливо на інше майно підприємця, не

призначене для здійснення господарської діяльності.

Слід зазначити, що майнові права фонду заробітної плати, в тому числі права зобов'язання (дебіторська заборгованість), можуть підлягати стягненню за зобов'язаннями фонду заробітної плати. Судовий виконавець має право стягнути що належать боржникові майно і кошти у інших осіб, а також майно боржника, що знаходиться в користуванні інших осіб.

Ще одна особливість, яку слід зазначити, полягає в тому, що індивідуальний підприємець, який не здатний виконувати вимоги кредиторів, пов'язані з здійснюваною ним господарською діяльністю, може бути оголошений банкрутом відповідно до закону. З дня прийняття господарським судом рішення про визнання фонду заробітної плати банкрутом стягнення з цієї особи в усіх виконавчих провадженнях, за винятком виконавчого провадження про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадян [45].

Основні види порушень трудового законодавства та притягнення до адміністративної відповідальності визначаються безпосередньо Кодексом про адміністративні правопорушення, згідно з вимогами якого санкції за порушення трудового законодавства мають кілька напрямків. Перший напрямок стосується загальних норм порушення вимог трудового законодавства і охорони праці. Отже, ст. 41 КУпАП, серед іншого, передбачає, що: порушення встановлених термінів виплати заробітної плати, виплати її не в повному обсязі, терміну надання посадовими особами установ співробітникам, в тому числі колишнім, за фактом їх клопотання, документи про їх трудової діяльності в даній установі, необхідні для призначення пенсії (про вислугою, заробітної плати та ін.), визначеної Законом від 02.10.96 р № 393/96-ВР «Про звернення громадян». Якщо надання зазначених документів, що містять недостовірні дані, порушення терміну атестації робочих місць за умовами праці та порядку його проведення, а також інші порушення вимог трудового законодавства – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та

громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі НМДГ); повторне вчинення порушення протягом року, за яке особу вже було піддалося адміністративному стягненню, або ті самі дії, вчинені щодо неповнолітньої, вагітної жінки, батька-одинака, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину відповідно до вік 14 років або дитина інвалід – від 100 до 300 НМДГ; фактичний допуск працівника до роботи без трудового договору (контракту), допуск до роботи іноземця або особи без громадянства та осіб, стосовно яких прийнято рішення про складання документів для вирішення питання про надання статусу біженця, за умови трудового договору (контракту) без дозволу на працевлаштування іноземця або особи без громадянства – від 500 до 1000 НМДГ; повторне вчинення порушення протягом року, за яке особу вже було піддалося адміністративному покаранню – від 1000 до 2000 НМДГ; порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів з охорони праці, за винятком зазначеного нижче порушення – від 20 до 40 НМДГ; порушення встановленого порядку повідомлення (надання інформації) в центральний виконавчий орган (далі – ЦВО), який реалізує державну політику в галузі охорони праці, про нещасний випадок на виробництві – з 20 до 50 НМДГ; порушення встановлених законом гарантій і пільг для працівників, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених Законом від 12.12.91 № 1975 XII «Про альтернативну (невійськову) службу» (далі – Закон № 1975), від 25.03.92 р 2232–XII « Про військовий обов'язок і військову службу »від 21.10.93г. № 3543–XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (далі – Закон № 3543) – від 50 до 100 НМДГ [27].

Посадова особа, винна в порушенні трудового законодавства або оплати праці, може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Згідно ст. 41 і ст. 147 КЗпП існує два види дисциплінарної відповідальності – догана або звільнення.

Також в таких випадках посадові особи підприємств також несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі,

організації при виконанні трудових обов'язків. Відповідно до частини першої ст. 147–1 КЗпП право застосування дисциплінарних стягнень, а, отже, і доган, надається органу, якому надано право прийняття на роботу (відбір, затвердження і призначення даного працівника). На підприємстві право прийому і звільнення співробітників надається керівнику відповідно до статуту підприємства та укладених з ним трудовим договором (контрактом). Це означає, що керівник підприємства завжди має право застосувати дисциплінарні заходи до будь-якого працівника підприємства, який допустив дисциплінарне порушення.

Також компанії або індивідуальні підприємці, якщо вони є роботодавцями, несуть відповідальність відповідно до ст. 265 КЗпП у вигляді грошового штрафу (штрафу).

2 лютого 2020 вийшла нова редакція ст. 265 КЗпП, який передбачає нові штрафи за порушення трудового законодавства для юридичних осіб і індивідуальних підприємців.

Як правило, штраф накладається за результатами перевірки Державним бюро праці підприємства або роботодавця, якщо під час такої перевірки виявляється порушення трудового та / або трудового законодавства. Порядок здійснення державного контролю за дотриманням трудового законодавства встановлено Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 823.

Однак місцеві ради, як і податкові органи, як і раніше можуть перевіряти офіційне працевлаштування фізичних осіб і виплату заробітної плати «в конвертах» (тобто без сплати прибуткового податку з населення, ЕОІ і ЄСВ).

Слід зазначити, що ст. 265 КЗпП не вказує термін давності притягнення суб'єктів господарювання до матеріальної відповідальності. Однак переслідування за порушення трудового законодавства має здійснюватися відповідно до редакції ст. 265 КЗпП в силі на день виявлення порушення (підписання акта перевірки)

Сплата штрафу не звільняє від усунення порушень трудового законодавства [20].

Так, У разі вчинення правопорушення у сфері публічного права формою такого примусу є покарання, що спрямоване безпосередньо на особу правопорушника і зачіпає її особистий статус. У разі ж вчинення правопорушення у сфері приватного права формою такого примусу є цивільно-правова відповідальність, спрямована не на особу-правопорушника, а на її майнову сферу.

2.3. Перспективи вдосконалення юридичної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності

Наразі, в межах проведення в Україні правової реформи, законодавець не полишає поза увагою регулювання та захист підприємницької діяльності.

Позитивну оцінку заслуговує розробка шляхів вирішення проблем підвищення ефективності судового захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності на державному рівні та збереження ресурсів ЄСПЛ на міжнародному рівні за рахунок усунення системних проблем судової влади в Україні. В цьому аспекті виділено та систематизовано напрями поліпшення правозахисної практики захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності на державному рівні у формі правосуддя завдяки використанню досвіду та особливостей вирішення справ ЄСПЛ із захисту прав на справедливий судовий розгляд, на ефективні засоби правового захисту, на однакове поводження за порівняно аналогічної ситуації, на вільне володіння своїм майном. Зокрема, пропонується враховувати в практиці національних судів України кількість та порядок досліджуваних ЄСПЛ питань для встановлення наявності/відсутності порушень прав суб'єктів підприємницької діяльності. Також акцентовано увагу на необхідності виходити при інтерпретації понять з їх тлумачення ЄСПЛ. (майно, дискримінація, ефективність засобів правового засобу тощо). Для розвитку адміністративно-правових засобів захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності важливе має значення пропозиція автора встановити адміністративну відповідальність суб'єктів владних повноважень за прийняття протиправних нормативно-правового чи індивідуального акту, окремих їх положень. Не можливо поза увагою залишити розвиток концепції впровадження в Україні інституту повної індивідуальної конституційної скарги як додаткового порівняно з визначеними в чинному законодавстві України засобу захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності на національному рівні, керуючись досвідом регулювання централізованого конституційного контролю Німеччини, Австрії, Іспанії. Слушними є пропозиції автора щодо вдосконалення

адміністративного законодавства, яким визначено кількість суб'єктів, уповноважених на контроль за суб'єктами підприємницької діяльності, їх компетенцію, форми та методи діяльності, з доведенням необхідності вирішення завдань: зменшення впливу й контролю за підприємництвом; розвитку матеріальних і процесуальних гарантій захисту; упровадження міжнародних і європейських стандартів з питань правового захисту прав в законодавство України, перш за все, через адаптацію законодавства України до правової системи ЄС, імплементацію положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [46, с. 3–5].

Більш детальний аналіз стану та перспектив протидії діяльності суб'єктів підприємництва з ознаками фіктивності потребує дослідження статистичних даних з зазначеного напрямку діяльності правоохоронних та контролюючих органів (кримінальний та адміністративний аспекти), а також судових органів. При цьому аналітична робота повинна враховувати як кількісні, так й якісні показники щодо виявлення зазначеної категорії правопорушень, рівень викриття злочинів цієї категорії, результати дослідчих перевірок та досудового слідства (зокрема, підстави зупинення та закриття слідства, його відновлення), судового розгляду, профілактики протиправної діяльності. Окремо необхідно з'ясувати масштаби завданого матеріального збитку та ефективність діяльності з його відшкодування. Доцільно виявити «больові точки», маючи на увазі як галузі економіки, що найбільше підлягають протиправній атаці, так і ті регіони, у яких це негативне явище набуло поширення. Окремо варто звернути увагу на досягнення в роботі державних органів з виведення цих суб'єктів з господарського обігу, їх делегалізації. Зокрема, доречно дослідити звернення до судових органів із заявами (позовними заявами) про припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особипідприємця (відповідно до ст. 38 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних

осіб та фізичних осіб–підприємців»), вивчити судову практику з цих питань (наявні узагальнення, статистичні дані). Для більш об'єктивної аналітичної роботи та пошуку ефективних шляхів вирішення даної проблематики, напрацювання методів протидії новим проявам, на наш погляд, доцільно звернутися до статистичних даних із зазначеної діяльності, накопичених в органах податкової служби України (тобто звернутися до найширшого масиву інформаційних даних). Вважаємо, що важливим є виявлення більш типових моделей протиправної поведінки та напрацювання алгоритму протидії [37, с. 20-21].

Демонструючи існуючі проблеми правової реальності, ми сформуваємо ряд необхідних змін для підвищення раціональності та ефективності протидії існуючим ризикам. Аналіз демонструє необхідність роз'яснення Верховним Судом України основних положень про кваліфікацію злочинів, оскільки першим кроком у забезпеченні протидії є забезпечення правильного застосування існуючих норм. Реалії також демонструють необхідність реформування моделі кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, оскільки однією з причин злочинності у сфері підприємництва є відсутність фактичної відповідальності, оскільки існуючий механізм протидії має значні прогалини, якими користуються правопорушники.

Окрім питань правоохоронних органів, наразі існує проблема «несправедливості», яка виникає внаслідок кримінального переслідування за злочини у сфері підприємництва. У більшості випадків, крім фізичної особи, у скоєнні злочину у сфері підприємництва бере участь і юридична особа, хоч і опосередковано. У рамках встановлених норм кримінального права спостерігається реальний і дуже виражений дисбаланс прав та обов'язків юридичних осіб у рамках кримінально-правових відносин.

Ми дійшли висновку, що існуючий в Україні механізм кримінально-правового забезпечення безпеки підприємництва далекий від ідеалу й потребує значних доопрацювань.

На цьому етапі розвитку існуюча модель потребує низки послідовних змін, які забезпечать ефективне управління існуючими ризиками.

ВИСНОВКИ

Висновки які представлені нижче, зроблені на підставі результатів та відповідають на поставленні завдання

1. Юридична відповідальність визначається як застосування до правопорушника заходів державного примусу, передбачених санкцією правової норми, які проявляються у вигляді особистого, організаційного або майнового позбавлення. Юридична відповідальність має державно-примусовий характер, вона полягає у застосуванні до порушника правових санкцій, які містять певні позбавлення та обмеження особистого, майнового та іншого характеру.

2. Юридична відповідальність у сфері підприємництва – це політико-правова ситуація, яка виникає внаслідок правопорушення, скоєного господарюючим суб'єктом, і передбачена законом, коли компетентний орган, посадова особа чи громадянин, за законом або в особливій формі вимагає правопорушник повідомити про скоєне, накладає на нього певну міру покарання, а суб'єкт господарювання має негативні наслідки за порушення норм права. Важливо зазначити, що інститут відповідальності відіграє значну роль у бізнесі. Підставами юридичної відповідальності (у тому числі у сфері підприємництва) є: факт вчинення правопорушення; наявність правопорушення в діях особи; наявність відповідної правової норми, яка передбачає юридичну відповідальність за певне правопорушення; діяти щодо застосування закону (вирок суду, рішення органу тощо).

3. Розглянувши види юридичної відповідальності посадових осіб – суб'єктів підприємницької діяльності було визначено основні із них, а саме: цивільно-правова, адміністративна, дисциплінарна та кримінальна відповідальність, які застосовуються за правопорушення, вчинені суб'єктами господарювання.

4. Дослідивши чинне законодавство України, можемо із упевненістю сказати, що адміністративно-господарські санкції можуть застосовуватися як до юридичних осіб, так і до фізичних осіб-підприємців. Як і у випадку

адміністративних стягнень, кримінальні покарання поділяються на основні та додаткові. Можуть бути лише основні покарання: громадські роботи та виправні роботи, арешт, обмеження та ув'язнення. З іншого боку, конфіскація майна використовується лише як додаткове покарання. Але штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю можуть застосовуватися як основне, так і як додаткове покарання. Законодавець посилається лише на застосування арешту майна до заходів забезпечення кримінального переслідування юридичної особи.

5. Не вдаючись до детального аналізу поділу цивільної відповідальності на види за критеріями розподілу відповідальності між кількома порушниками, підставою відповідальності тощо, зазначимо її поділ на договірну та позадоговірну. Підставою для виникнення договірної відповідальності є порушення договору, тоді як позадоговірна відповідальність виникає при заподіянні шкоди особі або майну потерпілого, не пов'язаного з невиконанням або неналежним виконанням боржником умов договору.

6. Основні види порушень законодавства про працю та накладення адміністративної відповідальності визначаються безпосередньо Кодексом про адміністративні правопорушення, відповідно до вимог яких покарання в частині порушення законодавства про працю мають кілька напрямків. Встановлено, що в статтях КУпАП правові норми закріплено фрагментарно. Таким чином, виникає необхідність виділення в окремий розділ всіх адміністративно-правових норм, що закріплюють адміністративну відповідальність у сфері підприємництва, з одночасним розподілом їх по галузях. Необхідно систематизувати адміністративно-правові норми, що визначають адміністративну відповідальність в сфері підприємництва.

7. ККУ передбачає кримінальну відповідальність керівника юридичної особи за різні суспільно небезпечні діяння та у різних сферах суспільних відносин. Основною причиною притягнення керівника підприємства до кримінальної відповідальності, у певних випадках є відсутність чіткого

розмежування повноважень керівника та інших посадових осіб підприємства, установи чи організації.

Таким чином, питання юридичної відповідальності посадових осіб у бізнесі регулюється нормативними актами та відповідно до вимог суспільства та ситуацій. Проте в той же час питання юридичної відповідальності посадових осіб у бізнесі залишається відкритим через диференціацію підходів до вивчення цієї проблеми, а також постійні зміни державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-ХІІ від 06.11.1991. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073¹-Х від 07.12.1984. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Кодекс законів про працю України : № 322-08 від 23.07.1996. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 25.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Кримінальний кодекс України № 2341-ІІІ від 05.04.2001. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20110705>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VІ від 18.04.2010. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб : Закон України № 314-VІІ від 23.05.2013. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 26.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#Text>
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів : Закон України № 566-ІХ від 24.04.2020. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/566-20#Text>
8. Про деякі питання практики вирішення спорів пов'язаних з відшкодуванням шкоди : Роз'яснення Вищого Арбітражного Суду України № v_215800-94 від 01.04.1994. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 29.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_215800-94#Text

9. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
10. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Верховна Рада України*. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
11. Про стягнення суми : Постанова Верховного Суду України № 3-788гс17, 915/1056/16 від 9 серпня 2017 року. *Ліга і закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS170485.html
12. Ухвала Колегії суддів Судової палати з кримінальних справ апеляційного суду Донецької області від 18 червня 2015 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50384894>
13. Ухвала Колегії суддів Судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Львівської області від 03 жовтня 2014 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41000433>
14. Ухвала Печерського районного суду міста Києва від 23.09.2015. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51108869>
15. Адміністративна відповідальність посадових осіб та підприємців. *Персональний сайт Олександра Єфімова*. 27.01.2014. URL: <https://yefimov.com.ua/?p=1066>
16. Алісов Є. О., Мартиновський В. В., Настюк В. Я., Шевчук О. М. Юридична відповідальність за вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень. За матеріалами навч. посібн. «Відповідальність за корупційні правопорушення». Х.: Юрайт, 2017. 168 с.
17. Бабак О. Основні види відповідальності суб'єктів господарювання у зовнішньоекономічній діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 144-148
18. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи : теоретичні аспекти. *Право України*. 2006. № 1. С. 50-54

19. Васильєв В. М. До питання про юридичну відповідальність державного підприємства. *Форум права*. 2012. № 2. С. 87-93
20. Відповідальність за порушення трудового законодавства та оплати праці. *Дебет-Кредит*. 31.08.2020. URL: <https://services.dtkk.ua/catalogues/penalty/15>
21. Довідка про результати вивчення та узагальнення практики розгляду справ за позовами фізичних осіб із приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності. *Вищий адміністративний суд України*. 29.01.2010. URL: <http://www.vasu.gov.ua/sudovapraktika/uzagalnennya/adminvidpovid/>
22. За порушення порядку провадження господарської діяльності передбачена адміністративна відповідальність. *Сектор комунікацій ГУ ДФС у Волинській області*. 19.07.2019. URL: <http://vl.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/385879.html>
23. Kowalski J. Wstęp do nauk o państwie i prawie. Warszawa: Państw. Wydaw. Naukowe, 1973. 295 s.
24. Каленіченко Л. І. Поняття та види принципів юридичної відповідальності. *Право і Безпека*. 2017. № 1. С. 24-31
25. Кодекс відповідальності. 2. Загальні правила застосування санкцій. *Податки & бухоблік*. червень, 2015. № 49. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/june/issue-49/article-8949.html>
26. Коментар статті 52 Цивільного кодексу України. Цивільно-правова відповідальність фізичної особи-підприємця. *Протокол*. URL: https://protocol.ua/ua/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_52/
27. Кравцов С. Відповідальність за трудові правопорушення. *Uteka*. 09.10.2019. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/budget-13-byudzhnet-oplata-truda-i-kadrovaya-rabota-50-otvetstvennost-za-trudovye-pravonarusheniya>
28. Кривенко Д. В. Особливості адміністративної відповідальності юридичних осіб за порушення податкового законодавства. *Науковий вісник*

Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2012. № 4. С. 182-187

29. Липницький Д. Х., Болотова А. Д. Основные нововведения в правовом регулировании ответственности в Хозяйственном кодексе Украины. *Экономика и право*. 2002. № 1. С. 128–133

30. Лисенко С. Адміністративна відповідальність у сфері торгівлі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3, Том 3. С. 207-217.

31. Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я. *Предприятие и материальная ответственность*. К. : Наук. думка, 1971. 190 с.

32. Машковська Л. В. Поняття та ознаки некомерційної діяльності. *Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 16-17 березня 2012 р.): у 2 ч. О. : ГО «Причорноморська фундація права», 2011. Ч. 2. С. 41-42*

33. Павлено Д. В. Суб'єкти адміністративних правопорушень під час здійснення публічно-сервісної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. Вип. 182. Ч. 3. С. 202-212

34. Пивоваров В. В., Маковецька В. В. Кримінальна відповідальність корпорацій: проблема визначення вини. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2. С. 1-10

35. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; К., 2005. 16 с.

36. Притягнення до адміністративної відповідальності ФОП-підприємців. *Ibuh*. 02.05.2019. URL: <https://ibuh.info/prityagnennya-do-administrativno%D1%97-vidpovidalnosti-fop-pidpriyemciv>

37. Проблеми та перспективи удосконалення протидії діяльності суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності: монографія. К.: Алерта, 2012. 298 с.

38. Савка Т. В. Правове регулювання, та види юридичної відповідальності за порушення норм трудового законодавства. *Протокол: юридичний інтернет-ресурс*. 15.06.2017. URL: https://protocol.ua/ua/pravove_regulyuvannya_ta_vidi_yuridichnoi_vidpovidalnost_i_za_porushennya_norm_trudovogo_zakonodavstva/

39. Середюк В. Функції юридичної відповідальності в правовій науці України та Польщі. *Соціологія права*. 2011. № 2. С. 1-5

40. Сядриста І. Про проблему визначення поняття відповідальності учасників акціонерних правовідносин та її місця у системі цивільно-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 35-39

41. Трут Д., Автух А. Притягнення юросіб до кримінальної відповідальності в Україні: міф чи реальність? *Юридична Газета*. 15 лютого 2016. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prityagnennya-yurosib-do-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-v-ukrayini-mif-chi-realnist.html>

42. Умови (підстави) цивільно-правової відповідальності. *Юридичні послуги Online*. URL: http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/133.php

43. Федорченко Н. В. Особливості цивільно-правової відповідальності сторін за порушення договірних зобов'язань з надання послуг. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 94-101

44. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності: нав чальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.

45. Цивільно-правова відповідальність ФОП та порядок звернення стягнення на їх майно. *Patriot.Legal*. URL: <https://patriot.legal/tsyvilno-pravova-vidpovidalnist-fop-ta-poryadok-zvernennya-styagnennya-na-yih-majno/>

46. Червякова О. В. Адміністративно-правове забезпечення захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в Україні : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2018. 226 с.

47. Чернишова Н., Смердов В., Савченко О., Хмелевська О. Кодекс відповідальності. 1. Види санкцій за порушення у сфері господарювання. *Податки & бухоблік*. червень, 2015. № 49. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/june/issue-49/article-8948.html>

48. Шевченко Н. М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 175-179

49. Шпомер А. Господарська відповідальність як метод державного регулювання економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 7. С. 7–8.

50. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері господарювання. *Юридическая фирма «Куратор»*. 4 июля 2014. URL: <http://mycurator.com.ua/art4u708.html>